

Томаш Калинич
Університет Кароля/Charles University

Наша географічна правда: творіння Лемковини і Карпатської Руси в текстах і мапах Дмитрія Вислоцького

Abstrakt

Nasza geograficzna prawda: kształtowanie Łemkowiny i Rusi Karpackiej w tekstach i mapach Dymitra Wisłockiego

Niniejszy artykuł analizuje proces kształtowania przestrzeni narodowej Łemków i Rusinów Karpackich w pierwszej połowie XX w. Punktem wyjścia są działania polityczne i publicystyczne Dymitra Wisłockiego oraz Łemko-Sojuzu w USA i Kanadzie. Artykuł pokazuje, jak poprzez elementy wizualne na mapach oraz argumenty geograficzne i etnograficzne w publikacjach prasowych budowano wyobrażenie Łemkowiny i Rusi Karpackiej jako spójnych i odrębnych jednostek terytorialnych. Artykuł omawia również ewolucję poglądów Łemko-Sojuzu na swoją ojczyznę – od lokalnej idei jedności Łemków do szerszego projektu narodowego ukierunkowanego na Związki Radzieckie. Analiza pokazuje, że przestrzenne wyobrażenia oraz strategie polityczne Łemków dostosowywały się do zmieniającego się kontekstu geopolitycznego i społecznego. Choć współcześnie Rusini Karpaccy nie podzielają dawnych rusofilskich ram ideologicznych, to idea wspólnej tożsamości karpackorusińskiej, wyrażona przez Wisłockiego, pozostaje istotnym elementem ich narracji historycznej i kulturowej.

Słowa kluczowe: Łemkowyna, Ruś Karpacka, Dymitr Wisłocki, Łemko-Sojuz w USA i Kanadzie, mapy i kartografia

Abstract**Our Geographic Truth: Making Lemkovyna and Carpathian Rus' in Dymytrii Vyslotskii's Texts and Maps**

This article analyzes the process of shaping the Lemko and Carpatho-Rusyn national space in the first half of the 20th century. It focuses on the political and journalistic activities of Dymytrii Vyslotskii and the Lemko Association of the USA and Canada. The study explores how visual elements in maps, as well as geographic and ethnographic arguments in press publications, were used to construct the image of Lemkovyna and Carpathian Rus' as cohesive and distinct territorial units. The article also examines the evolution of the Lemko Association's views on their homeland from a local idea of Lemko unity to a broader national project aligned with the Soviet Union. The analysis demonstrates that the spatial imaginations and political strategies of the Lemkos adapted to shifting geopolitical and social contexts. Although modern Carpatho-Rusyns no longer share the Russophile ideological framework of that era, the idea of a shared Carpatho-Rusyn identity articulated by Vyslotskii remains an important element of their historical and cultural narrative.

Keywords: Lemkovyna, Carpathian Rus', Dymytrii Vyslotskii, Lemko Association of the USA and Canada, maps and cartography

Ключовы слова: Лемковина, Карпатска Русь, Димитрий Вислоцкий, Лемко-Союз в США і Канаді, мапи і картографія

Просторовый зворот в соціальних науках підважыл попередні закладки односно до територій як природного і некевстіонованого поняття (см. Lawson, Bava, Struck 2021). Днес *території* мож описати як «результат соціальних практик і процесів» (Storey 2018, 34). Створены території і границі самы творят почуття достоменности і лояльности межде людми. Тото особливо односит ся до припадку народовой достоменности. Основом права народу до істнування серед інчых народів сут його претенсії до окрисленого простору (Storey 2018, 39–40). Картографія остала ключовым способом выражыня і промування таких претенсий. Продукуваны і репродукуваны мапы стают ся популярныма символами территорияльной достоменности:

[...] мапа ввошла до фурт повтаряльной серії, доступна, жебы ей перенести на плякаты, офіційны печати, фірмовый папір, окладинки часописів

і підручників, обрусы і стіны готелів. Одраз розпознана, всяди видима, мапа-логотып глыбоко закорыніла ся в популярній уяві, де стала ся сильном емблемом родячых ся антиколоніяльных нацыяналізмів (Anderson 1999, 175).

Вшытко повіджэне горі адносит ся тіж до державных границ і бездержавных «уявлэных спільнот» (нп. Кауа 2020). Ци лемківскій і карпато-русынскій народовый прастір тіж был творэный в тот сам спосіб? Далэ спрыбую дослідыці, яким спосабом лемківскій політык і публіцыста Дымітрый Вислоцкій (1888–1968; псевдонім: Ваньо Гунянка) і його арганізацыя, Лемко-Союз в ЗША і Канаді (аснованы в 1929 р.), конструувалы Лемковину і Карпатску Русь. Зосереджу ся на картографіі, інфраструктурі і топографіі, карыстаючы з друкуваных матэрыялів Лемко-Союзу з I пол. XX ст.: мап, газет («Лемко», пізнійше: «Карпатска Русь») і календарів¹. Згідні з традыцыям прасторовой історыі, займу крытычне становіско адносна до географічных аргументів за існаваньом Лемковины і Карпатской Руси. Позна тым буду ацэнял мапы як цільовы візуальны аргументы, а не лем фактаграфічны ілюстрацыі.

Творэня Лемковины

Хоц Лемкы долги столітця жыют на схылах Карпат, «адкрыты для сьвіта» (т.е. акрыслены як асобна група) асталы лем в XIX ст. праз этнографів і лінгвістів. Уважат ся, же до навуковай літэратуры назву *Лемко* першыраз ввюл Ёсиф Левіцкій (Lewicki 1834, V). Праз XIX ст. хоснувано тот тэрмін в этнографічных апісах (нп. Торонскій 1860; Хіляк 1871; Головацкій 1877)². Паднімана тіж пробы вызначэня заселеной Лемкамі абшыры (нп. Pol 1851, 124–127; Udziela 1889). Хоц назву *Лемко* частійше хоснувано в досліджэнях на пільных схылах Карпат (в аўстрыйскій

¹ На архівальных матэрыялах Лемко-Союзу оперты сут тіж чыслэнны выданя серыі «Dokumenty i materiały do dziejów Łemków w Polsce ze zbiorów Instytutu Karpackiego w Higganum, Connecticut», межде котрыма аналіза публіцыстыкы Дымітрыя Вислоцкаго (Moklak 2015) ці тіж два томы перадрукуваных пратокілів з'яздів Лемко-Союзу (Moklak 2016a, 2016b).

² Звертано пры тым увагу на тото, же назва *Лемко* не была ендонімом, т.е. не была хоснувана праз самых Лемків: «Народъ сей [...] зовеса самъ „Руснаками“, прочимъ-же Русинамъ извѣстный подъ именемъ „Лемковъ“» (Торонскій 1860, 389).

Галиції)³, то і так додавано, же лемківска культурова обшыр обнимат тіж полудньовы схылы (в Вышніх Уграх)⁴.

На початку ХХ ст. поняття Лемків як осібної групи уж вышло поза круг науковців. Галицька газета «Лемко», видавана в роках 1911–1913, была безпосередньо адресувана до Лемків в Галиції і на Уграх⁵. Газета выходила по лемківскы і мала служыти осібным інтересам Лемковины («Отъ Редакціи» 1911, 1). Їй выразный лемківскій характер ішов в парі з лояльністю до загальноруской («общерусской») народовой достоменности, т.є. Лемків трактувано як част руского народу, што обнимал вшыткых східніх Славян (нп. «Всѣлякѣ» 1911, 3–4).

Розпад Австро-Угорской монархії під конец 1918 р. отворил Лемкам дорогу до самостановління. Як вельо інчых на руїнах бывшой імперії, основали рады, жебы переняти владу в своїх місцевостях і рішати о їх будучым. В ефекті того на віче 5 грудня 1918 р. во Фльоринці першыраз задекларувано політычну візію Лемковины (в географічным сенсі, бо не хоснувано той назвы):

Мы, русскій народъ, заселяющій компактною массою южны части галицкихъ админ. округовъ: Новый Торгъ, Новый Санчъ, Грибовъ, Горлицы, Ясло, Кросно, Сянокъ, не желаемъ войти въ составъ ново организующейся польской державы, а желаемъ дѣлити судьбу нашихъ угорскихъ русскихъ братьевъ въ столицахъ: Спишъ, Шаришъ и Земплинъ, яко нераздѣльна, географическа и этнографическа единица («Дни Свободы...» 1928, 1).

В товдышніх політычных обставинах тота позиція была вымушена. Першорядна опція, з'єднання ся з Російом, стала ся нереальна з причыны домашньої войны на єй території. Во Східній Галиції, традиційным політычным центрі Лемків на пілnochы, в листопаді того рока была оголошена Західньоукраїнська Народна Республика. Тымчасом Польща домагала ся контролі над цілом австрійском Галиційом. Єдином актуальном

³ Вшыткы горі спомнены нарысы односили ся выключні або передовшыткым до Лемків в Галиції.

⁴ Нп.: «Русины-Лемки жиють по обоихъ сторонахъ Бескида въ Галичинѣ и Угорщинѣ. Бесѣда, обычаи и имя суть одной и другой сторонѣ – малыи толькы изъявши перемѣны – общи» (Торонскій 1860, 390).

⁵ Первістна амбіція «Лемка» найти чытателів на полудне од Карпат (см. «Братья Лемкы!» 1911, 1–2) здає ся быти неуспішном. Вкінці газета писала передовшыткым о пілнічній Лемковині і шырших галицкых справах.

опційом для галицьких Лемків остал полудньовый напрям, де уж зачал діяти рух за прилучынём до Чехословації. Єднак всякы пробы включыня галицкой Лемковины до того руху вказали ся неуспішны. Лемківска справа была порушена в Празі, але представники чехословацкых власти ей выкорыстали лем як спосіб натиску на Польщу (Zięba 2018). Політичны еліты угорських Русинів тіж не прийняли ініціативы Лемків (Horbal 2011, 72–76). В 1919 р. ціла австрійска Галиція припала Польщы. Бывша адміністраційна границя межде Австрією і Уграми стала ся меженародовою границёю межде ново утвореныма Польщом і Чехословацією.

Спомнену горі декларацію з Фльоринкы запропонував лемківскій політык і публициста Димитрій Вислоцкій (1888–1968). Вислоцкій зачал свою писательську кареру в «Лемку» (1911–1913) під псевдонімом Ваньо Гунянка. В часі першої світової войны был інтернуваний в Талергофі, як і вельо інчых діячи з галицкой Лемковины. По неуспішній пробі утримання північної Лемковины поза границями Польщы, Вислоцкій провул пару років в Чехословації, в 1922 р. емігрувал до Канады, а в 1927 р. – до ЗША (веце о Вислоцкым в: Горбаль 1998).

Наступного рока Вислоцкій оснувал власну газету, тіж під наголовком «Лемко» (1928–1939). Як і ей передвоєнний іменник, тота газета твердила, же Лемковина ма свої осібны інтересы. Хоц Лемків дале трактувано як компонент руского народу⁶, їх політычне становиско уважано за особливо непевне: «мы, польъ миллиона лемковъ, обижены больше всѣхъ русскихъ племенъ» («Дни Свободы...» 1928, 1). Противні до польской Східньої Галиції ци чехословацкой Підкарпатской Руси, Лемковина была приречена на асиміляцію, бо не была узнана за руску етнічну землю. Вислоцкій представил тоты аргументы в статі о подіях років 1918–1919, котра пропагувала політычну єдність межде Лемками з північної і полудньовой страны бывшой австро-угорской границі. До статі долучена была згрубша накрислена мапа, што представляла територію Лемковины («Лемковщины»). Підпис під мапом звучал так:

⁶ Коли замітувано му «лемківскій сепаратизм», Вислоцкій одповідав, же лемківска достоменність не лем не перечыт рускій, але навет єст обовязковом для правдивого руского патріоты (см. Гунянка 1933а, 20–22). Тот складный модель народовой достоменности міг ся складати з декількох рівни: «мы, лемки, твориме малу одиницу въ русскомъ мірѣ, одиницу въ малорусскомъ племени, а одиницу въ Карпатской Руси» (Гунянка 1928, 22).

актом» ей автора (Górny 2017, 114–115). Беручы тото до увагы, звідайме, што нам хтіл повісти автор ескізу мапы Лемковины? Перерывана ленія на мапі символізує границу медже Польщом і Чехословаціём, нато-міст Лемковину («Лемки въ Польщѣ» і «Лемки въ Чехо-Словакии») пред-ставлят выразнійша полна ленія. Тота візуальна ерархія ясно підтримує політычне пересланя: Лемковина існує, а неє і не ма быти розділена по-літычнымя границями. Вартат тіж звернути увагу на тото, што докладні ест означене полным леніём. На пілночы, заході і полудни то сут етніч-ны границі медже Лемками і «Поляками», «Словаками» і «Мадьярами». Натоміст на сході полна ленія означат рікы (підписаны: «Угъ» і «Сянъ»), котры одділяют два регіоны, заселены східніма Славянами: «Авт[оном-ну] Под[карпатску] Русь» і «Вост[очну] Галичину». Зато же Вислоцкій не постерігал ріжницю медже Лемками і інчыма східніма Славянами як етнічну, мусіл виріжнити Лемковину на інчый спосіб. Так адже його мапа трактує етнічны ріжници на єдным рівни з природнымя явисками, котры протиставлят політычній границі⁷.

Мирна конференция в Парыжи установила ріку Уж (Уг) як тимчасо-ву західню границу «територии Русинів на полудне од Карпат» (пізній-ше названой Підкарпатском Русю). Ріку Сан, котру называно східньом етнографічным границём Лемків (нп. Тороньскій 1860, 390), розважали тіж як можливу східню границу польской державы по першій світовій войні⁸. Обі рікы мали політычне значыня, а єдночасно могли послужыти за выгідны аргументы в справі лемківських «природных границ»⁹. Остат-ня ленія на мапі означат колій, котра лучыт головны міста на Лемковині і такой поза ньом, але не веде нигде інде. Таке візуальне рішыня спомагат аргументы Вислоцкого о Лемковині як о неподільній і полученій цілости:

Видите ясно на картѣ, поданой тутъ, что сама галицка Лемковщина ніякъ не можетъ быти присоединена къ Россіи безъ угорской части, видите, что

⁷ См. в інчым місци: «[Паны] Подѣлили нашъ край противъ *природного и народного права* [підкр. – Т.К.]» («Пряшевская Русь» 1929, 1).

⁸ Найбарже знана ест ленія Курзона з 1919 р., што тягла ся близко Сану. Представники ЗУНР пропонували угоду з Польщом за леніём vzdolж Сану в лютым того самого рока.

⁹ Вартат зазначыти, же тоты границі лежат дале на схід од адміністраційных єдиниц, наз-ванных в приведеній горі декларациі з Фльоринкы. Пару місяців перед тым, як Вислоцкій опублікувал свій ескіз мапы, тіж писал о узішій обшыри: «География нашей Лемковщины така, што словацка часть отъ Попрада по Межелаборець и польска часть отъ Чорной воды по Сянокъ, творять географично и народно нероздѣльное тѣло» («Изъ Писемъ...» 1928, 2).

Лемковщина творить цѣлость, если взяти обѣ части разомъ («Дни Свободы...» 1928, 1).

В 1929 р. Вислоцкій стоял при основаню Лемко-Союзу в ЗША і Канаді, а «Лемко» остал його пресовым органом. Союз мал на ціли зъєднати Лемків в дияспорі і вплияти на ситуацію в Європі. Економічны можливости і політычны свободы в Америці постерігано як засобы, што можут поліпшыти материяльне і політычне жытя Лемків в свой отчизні (Гунянка 1929, 23–29). Онедолга по своїм основаню Лемко-Союз оголосил виданя друкуваной мапы Лемковины, котра мала быти «сдѣлана знатокомъ инженеромъ» («Мапа...» 1929, 1). Хосен мапы был описаный так:

Тота мапа покаже имъ и намъ и свѣту, што мы сме тамъ, а коли мы сме, то намъ належатся свои народны права! [...] Если бы така мапа нашего краю была издана до войны [...] мы были бы признаны и намъ были бы признаны и права [...]. Мапы мали [чехословацкій міністер заграничныхъ справ Едвард] Бенешъ и поляки, то старчило для насъ и такъ намъ оно и вышло, по чешски и польски («Мапа...» 1929, 1)¹⁰.

Інчыма словами, мапа мала быти політычным нарядьом. Лемко-Союз мусіл протиставити ся територіяльным претенсиям своїх противників, Польщы і Чехословації. В часі мирной конференції тоты претенсії выражали ся як мапы пропонуваных держав (см. Górny 2017, 86–100). Коли Польща і Чехословація уж были створены, вшиткы їх картографічны репрезентації з дефініції підважали лемківській політычний проєкт. Лемко-Союз адже был переконаный, же його політычны стремління мали шансу на реалізацію лем в тым припадку, кед Лемків в обох державах рахувано як ціліст. Політычне пересланя мапы Лемковины было на тільки очывидне, же ей властителем мож было аж і зашмарити антидержавну діяльність («Ци Лемко-Союз...» 1937, 2).

Мапа мала тіж вчыти Лемків о їх єдности по обох странах польско-чехословацкой границі: «[Мапа] Докаже намъ, што Пряшевская Русь и Сандецко-Грибовско-Горлицко-Сяноцкая, то одно тѣло, одинъ народъ на основаніи географіи и этнографіи» («Мапа...» 1929, 1). Така наука была

¹⁰ Антоний Бескид і Димитрий Собин опрацували меморандум для мирной конференції в Парыжі з просьбом о прилучыня галицкой Лемковины до Чехословації, єднак на заміщєній в документі мапі была означена лем пільнічна Лемковина (Beskid, Sobin 1919).

необхідна, бо Лемки були границьом на правду поділені і тот поділ принесли зо собою і за океан. Мешкаючи в Північній Америці Лемки неохочо трималися разом зо своїма сусідами з другої країни границі, а фактично творили дві окремі діаспори з окремими церквами і самопоміжними організаціями (Magocsi 2004, 32–37, 49, 52)¹¹. Жебы створити Лемковину як єдно політичне тіло, Лемко-Союз мусів найперше створити єдну лемківську діаспору. Та новітня створена діаспора мала ся вчити о своїх народowych інтересах з мапи Лемковини: «Ажъ теперъ [по пізнію на мапу – Т.К.] я розумѣю, за што намъ треба боротися, чого намъ треба боронити...» (Гунянка 1929, 30). «Географію і етнографію» часто хоснувано як аргументы за істнуваньом Лемковини, котрій додавали вражіння обективности¹². Основом тих аргументів был реальний науковий інтерес до Лемків і їх території¹³.

Мапа під наголовком *Лемковина (Западна Карпатская Русь)*¹⁴ продавана была як складана кишківкова мапа друкувана на папері або як мапа до рамки – на полотні «для нашихъ школъ, нашихъ клубовъ, читальнъ и для сознательныхъ лемковъ» («Мапа...» 1929, 1). Мапа мала розмір 75 × 97 см в обох форматах (складала ся до 22 × 11 см). Полным кольором означено «русское населеніє», а двома взорами з простыми і склєсистыми лєніями – «смѣшанное русско-польское» і «смѣшанное русско-словацкое населеніє (частью омадяренное)». Склєсистыми лєніями (не подано в легенді) означены были Східня Галиція і Підкарпатська Русь. В порівнянню до попереднього ескізу, нова мапа представляє внутрішню складність Лемковини і єї постеріганий родинний звязок з сусідніми східньославянськими регіонами.

На мапі остали означены тіж вишитки села на Лемковині, котрых разом были сотки. То был єї великий атут: «Я не знаю, якъ для кого, але для мене самый хороший „форничъ” [мебель – Т.К.], то мапа на стѣнѣ, на которой вижу и свое родное село» («Мапа...» 1929, 1). Поміщені в «Лемку» реакції вказуют, же такий особистый підхід на правду побільшал інтерес купуючих (Шкимба 1929, 4).

¹¹ Звертано на тото увагу і в «Лемку»: «Перва стѣна, то стѣна между карпатороссами галицкими и угорскими. Одни отъ другихъ сторонять, якъ отъ проказеныхъ. Тоты строятъ [с]обѣ церкви, а тоты собѣ, тоты собѣ школу и тоты собѣ, тоты свои организации и тоты свои» («Цѣли Газеты...» 1928, 1).

¹² Для «крислярів отчизн» з той часті Європи было типове думати, же одкрывають «законы природы» і «правдивый визначникъ границъ» (Górny 2017, 9).

¹³ Лемкознавство тіж конструувало Лемків як етнічну групу, а Лемковину – як культурову і історичну територію, часто з явным політичним інтересом (в контексті меджевоєнної Польщі см. Libera 2011; Pasieka 2021).

¹⁴ Англійська назва: *Map of Lemkovina or West Carpatho-Russia*.

2. Мапа Лемковина (Западна Карпатська Русь) (1929).

Джерело: David Rumsey Historical Map Collection

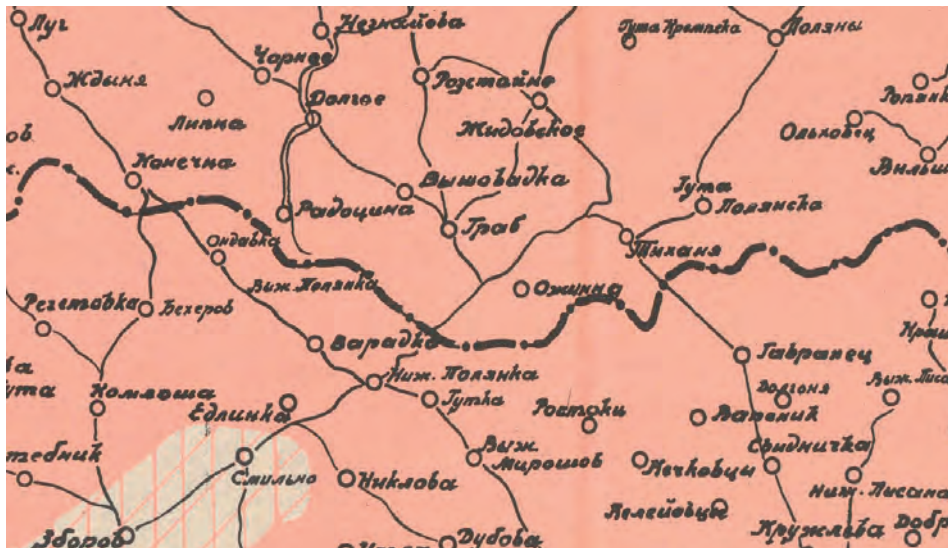
Польсько-чехословацька границя на мапі означена була ленієм з крапком і криском, а колеї – чорно-білом перериваном ленієм. Тоньки полны ленії символізуют так ріки, як і дороги. Хоц головны ріки сут підписаны, одріжнити ріки од доріг на тій мапі неє легко. В тот спосіб інфраструктура єст символічні прирівнана до природных явиск. Крапки і ленії творят візуальні заповнений простір на мапі, особливо на теренах Лемковини. В інчых частях мапы тоты елементи выступуют рідше, што може створити вражіння векшой одлеглости медже місцевостями на Лемковині і поза ньом¹⁵.

Дорогы служыли за частый аргумент за Лемковином як єдном і осібною територією. Присутність або брак доріг мали свідчыти о реляциях

¹⁵ Єм вдячний проф. Рікардови Бавайови, котрый ся зо мною поділил цінными спостереженнями на тему той мапы.

меже регіонами. Перша стаття в *Календарі Ваня Гунянки на 1930 р.* під наголовком *Лемковина* поучала читателів, же мают ся вызбыти «то[й] наш[ой] привычк[ы], што лемки по словацкой сторонѣ звать лемковъ по польской поляками, а лемки по польской сторонѣ звать южныхъ лемковъ словаками», а натоміст навчыти ся «правд[ы] географичн[ой] о насъ»:

Природа не дѣлитъ нашъ край на половину польску и словацку. Природа не положила той границы межъ нами, якъ разъ тота граница противъ природы, бо тота граница претинатъ намъ лемкамъ натуральны дороги, горски пресмыки, котры насъ географично соединяють (Гунянка 1929, 19).

3. Фрагмент мапи Лемковина (Западна Карпатская Русь) (1929).

Джерело: David Rumsey Historical Map Collection

Ріки і дороги мали доказувати получення внутрі Лемковини і її одмінніст од сусідніх Східньої Галиції і Підкарпатської Руси. Цікаві, же автор окресляє створену людьми інфраструктуру як «природні дороги»:

Наші природні дороги не ведуть на востокъ або западъ, а на югъ черезъ тоту штучну границу, примѣромъ желѣзна дорога изъ Нового Санча черезъ Мушин-Орловъ въ Пряшевъ веде черезъ цѣлу нашу Лемковину изъ сѣвера на югъ, друга желѣзна дорога такъ само веде изъ Сянока черезъ цѣлый нашъ край по галицкой сторонѣ, переходить границу въ Межилаборцы въ Михайловцы

и такъ веде ажъ на востокъ въ Подкарпатскую Русь а черезъ Подкарпатскую Русь дальше на востокъ, въ Россію.

Такъ само ведутъ всѣ краевы дороги изъ сѣвера на югъ, черезъ многи пресмыки горски, такъ течуть рѣки и потоки.

И потому придѣляти Сѣверну часть Лемковины до Восточной Галичины, то противъ географіи и природы. Вы не найдете ни одной дороги на сѣверной Лемковинѣ, жебы васъ повела на востокъ! Мусите зыйти на польску долину и черезъ польску землю ѣхати въ Восточную Галичину. А коли въ южну часть Лемковины, то можете ѣхати по русской землѣ въ Россію (Гунянка 1929, 19).

Ріки мають подвійну функцію в тій наративі. Або служать за «природні границі», що відділяють Лемковину від сусідів на заході і сході, або лучать за собою Лемків з півночі і півдня. З другої сторони, кед інчі могли трактувати Карпати як «природну границю» (см. Balogh 2021; польсько-чехословацька границя насправді вела вздовж головного хребта Карпат), Лемко-Союз рішучо відмітував таке пізнання: «Насъ не дѣлять горы, бо мы всѣ жыемъ въ самыхъ горахъ» (Гунянка 1933б, 2)¹⁶. Відповідно, гори мали бути природним бар'єром лем для подорожуючих з заходу на схід, але не з півночі на південь:

[...] штобы идти на восток, наши люде [...] мушены были або переходити высокы горы, або сходити на доли и долами идти на восток [...] того географичне положение перешкодило слиянию карпаторусского народа из запада на восток. Но зато он сливался языково и этнографично из сѣвера на юг [...] потому што из сѣвера на юг вели дороги через карпатскы пресмыкы [...] Так што днеска мы находиме на востокі тых самых гуцулов, с том самом бесідом – по галицкой и угорской стороні, в середині нашої території в Карпатах тых самых бойков по галицкой и угорской стороні, а на западі тых самых лемков также по галицкой и угорской стороні (Вислоцкій 1945, 449–450)¹⁷.

¹⁶ Мож додати, же мапа *Лемковина (Западная Карпатская Русь)* в ниякій спосіб не представляла ані високости, ані рельєфу терену.

¹⁷ Зас, пізнання на тоті самі гори залежало від політичних цілей. Історик Антоній Годинка, котрий не зараховував галицьких Лемків до свого народу «южнокарпатських Русинів», підкреслював труднощі в переходжності Карпат (Годинка [1923] 2000, 9–11). Пишучи про Карпатський Русь, Магочій займає посередню позицію. Аргументує, же Карпати становили культурову бар'єру між Підкарпатськом Русю і [Східньом] Галицією, але не ділили Лемковини з причини різниці в їх високости (Magocsi 2015, 11).

Творіння Карпатской Руси

Пару років по основаню Лемко-Союзу його уявлена отчизна перешла ревизию. В 30. роках ХХ ст. Союз зас представил ідею політичного з'єднання Лемковини з Підкарпатском Русю як двох рівноправних партнерів. Клівлендскій «Лемко» порушил тоту справу в 1932 р. Того самого рока доносил о голоді на Підкарпатскій Руси. Статя *Якъ помочи Карпатской Руси?* зачынала ся тверджыньом, же термін *Карпатска Русь* не мал бы быти ограниченный до чехословацкой Підкарпатской Руси, котра, подля окрисліня автора, не мала нияких політичных перспектив без Лемковини. Тоты два регіоны окрислено як культурово осібны, але подібны, і што важнійше, політичні зо собом згідны. Натоміст о Східній Галиції писано, же лишыла свою руску достоменність і тым самым стала ся для Лемків не до принятия як політичний партнер¹⁸:

Подкарпатска Русь найблисша намъ по території, по идеології тота сама, бо они тоже держать русску культуру за культуру свою. Мимо того, што они отмѣннѣйше отъ нас бесѣдуютъ, они намъ найблисши по душѣ и территории. [...]

Розумѣся, што найблисша намъ по території и душѣ приходить теперь Восточна Галичина. [Єднак] Блисшій намъ буде тотъ элементъ, тотя партія, у котрой найдеме свою русску идеологию и мы станеме союзниками той партіи, той группы, котра буде стояти за русску культуру. Съ тѣми элементами, котры противъ Россіи и русского народа, мы все будеме вести борьбу.

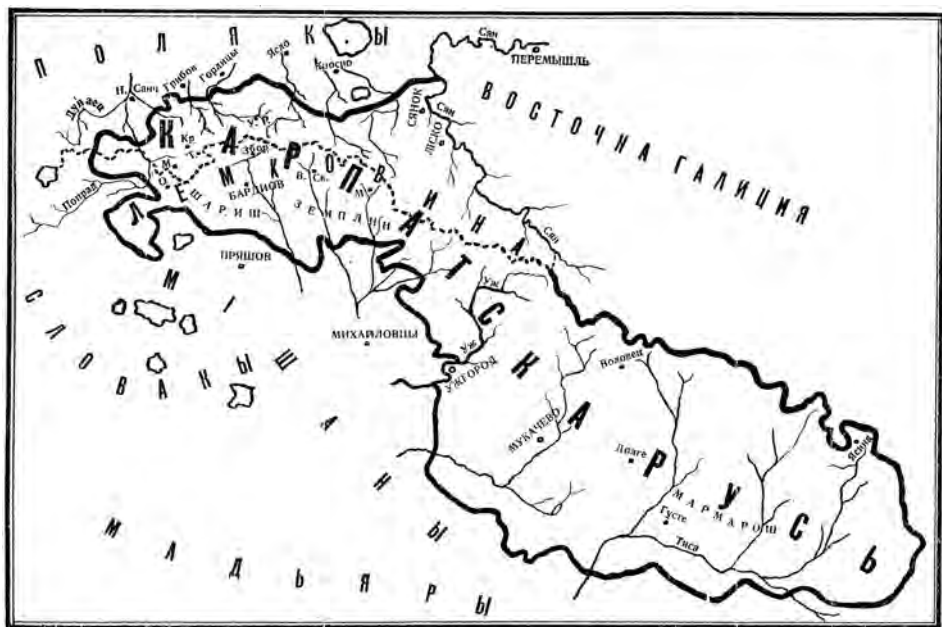
Такъ я собѣ представлямъ Карпатску Русь: Цѣла Лемковщина, по одной и другой сторонѣ штучной польско-чехословацкой границы и сегодняшняя „автономна” Подкарпатска Русь (Гунянка 1932а, 2).

Як видно з той статі, назву *Карпатска Русь* мож было хоснувати як синоним чехословацкой Підкарпатской Руси. Был то тіж термін до означення вшитых заселеных східніма Славянами територій бывшой Австро-Угорской монархії, в тым і Східньої Галиції і Буковини (нп. Гунянка [1931], 67). Тепер Лемко-Союз дал термінови *Карпатска Русь* нове

¹⁸ Хоц русофільска Русска Народна Організація (пізнійше: Русска Селянска Організація) і старорусска Русска Аграрна Партия (пізнійше: Русска Аграрна Організація) активні конкурували на Лемковині, не повело їм ся найти значучой допомоги деінде (на тему wyborчых результатів обох партий см. Орлевич 2022, 78–81, 83–85).

значыня: обшыр Лемковины (галицкой Лемковины і Пряшівской Руси) і Підкарпатской Руси. Здає ся, же тоту зміну мож повязати з горі згаданим голодом на Підкарпатській Руси. Лемко-Союз остро критыкувал карпаторусиньскы організації в отчизні і дияспорі в звязку з їх реакцией на тоту подію. З союзівского пункту пізріня брак реакції на голод доказував, же в Америці могла бы мати потенциал «одна народна, карпаторусска організація» (Гунянка 1932б, 2). Што ся тычыт Європы, выдавало ся, же політычна спілпраца была бы на хосен так для Підкарпатской Руси, як і для Лемковины.

В половині 30. років XX ст. жадання автономії для Підкарпатской Руси осягли новий рівен (см. Magosci 1978, 224–226). Зато же Лемко-Союз хтіл запевнити, же Лемковина не остане зозаду, кед являт ся можливости до політычного самостановліня, проект Карпатской Руси стал ся зас актуальным. До того часу Лемко-Союз уж перешол на отверто просовітскы позиції, а зато статя в його календарі на 1936 р. пропагувала єдну Карпатску Русь як будучу народову автономію в рамках Совітского Союзу: «[...] будеме мати один автономный край [...] Мы зо собом найбільше связаны и не будеме сваритися на имени, языке, школах» (Гунянка 1935,

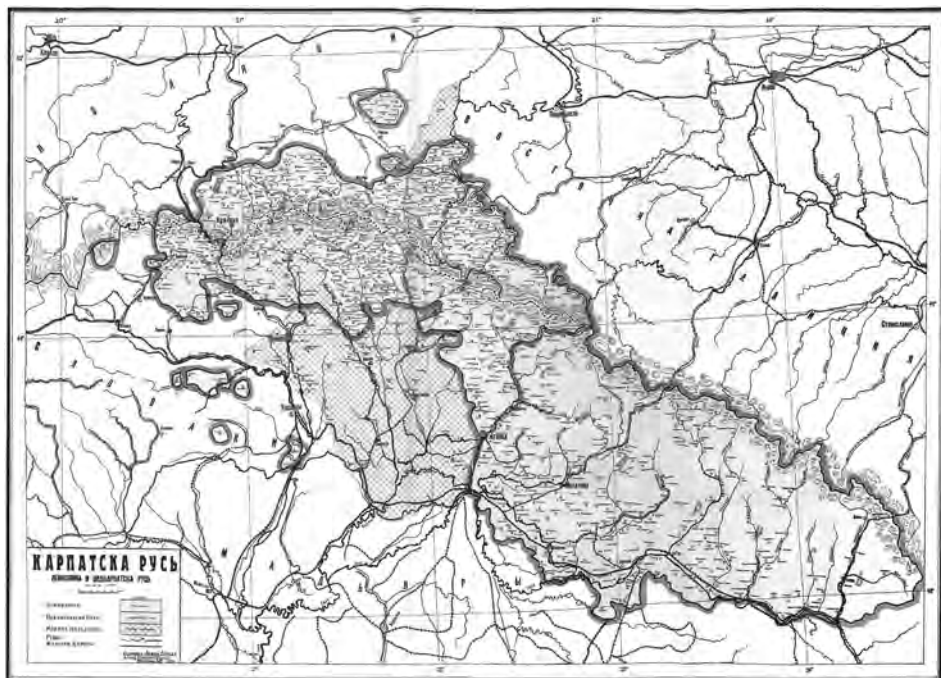
4. Проста мапа Карпатской Руси (Гунянка 1935, 75)

76). В інчым припадку Лемковина і Підкарпатска Русь могли бы утворити осібны совітскы автономіі. До статі долучена была проста мапа Карпатской Руси. Контур того нового регіону обнимал Підкарпатску Русь, але не Східню Галицію. Векшіст тзв. мішаных територій тіж была лишена поза означеном границьом – в статі пропонувано провести на них плебісцит. Лемковина была підписана великим шрифтом і тым самым символічні утримувала свою достоенніст в рамках новой політычної концепції (Гунянка 1935, 75–77).

В вересни 1936 р. V З'їзд Лемко-Союзу змінив статут організації, жебы поширити ей діяльніст на Підкарпатску Русь «[п]о предложению канадских членов-карпатороссов, выходцев из автономной Подк. Руси» («Послі С'їзда» 1936, 2). Наступного рока Союз видав друкувану мапу Карпатской Руси згідну зо своїм новым пізріньом. Мапа мала розмір 15 × 13 цалів, т.е. близько 38 × 33 см. Нова мапа зас представляла окремы села і міста Карпатской Руси, хоц з причыны меншой скалі (1:1 000 000) тота задача была тяжшом (см. «Мапа...» 1937, 2). З інчой страны, на тій мапі уж не были означены дороги – подано лем колеї і рікы. Была то тіж єдина выдана Лемко-Союзом мапа, котра представляла высокіст, бо вказувала головный хырбет Карпат. Як і на попередній мапі з 1935 р., Карпатска Русь была підписана великим шрифтом, а Лемковина дістала дакус меншый підпис. Окрем того, Лемковина і Підкарпатска Русь мали означены контуры і были помалюваны в ріжных кольорах; крижуючы ся склесисты ленії заповняли обшыр, де мало мешкати «мішане население». Чорна ленія вздолж зовнішньої границі Лемковины обнімала част «мішаной» території на полудни (коло Бардийова, Старой Любовні і на схід од села Нижні Репашы). Тоту отверту територіяльну претенсію мож розуміти як пізріня Лемко-Союзу на будучу демаркацію зо Словаками. Нова мапа Карпатской Руси была неодолга достосувана до меншого друку і в таким форматі вказувала ся в «Лемку» і інчых союзівських виданнях¹⁹.

Як уж споминано, аргументы за єдном Карпатском Русю односили ся до культуровых і політычных обставин. Лемковина і Підкарпатска Русь мали подібный народовый характер, але што важнійше, мусіли

¹⁹ Пізнійшы досліджыня твердят (без опертя в джерелах), же тота достосувана мапа была приготовлена для мирной конференції в Парыжі по першій світовій войні (першыраз: Švorc 1997, 225–226). Направду ей перша потверджена публикація походить з грудня 1938 р. («Без Лемков...» 1938, 2).

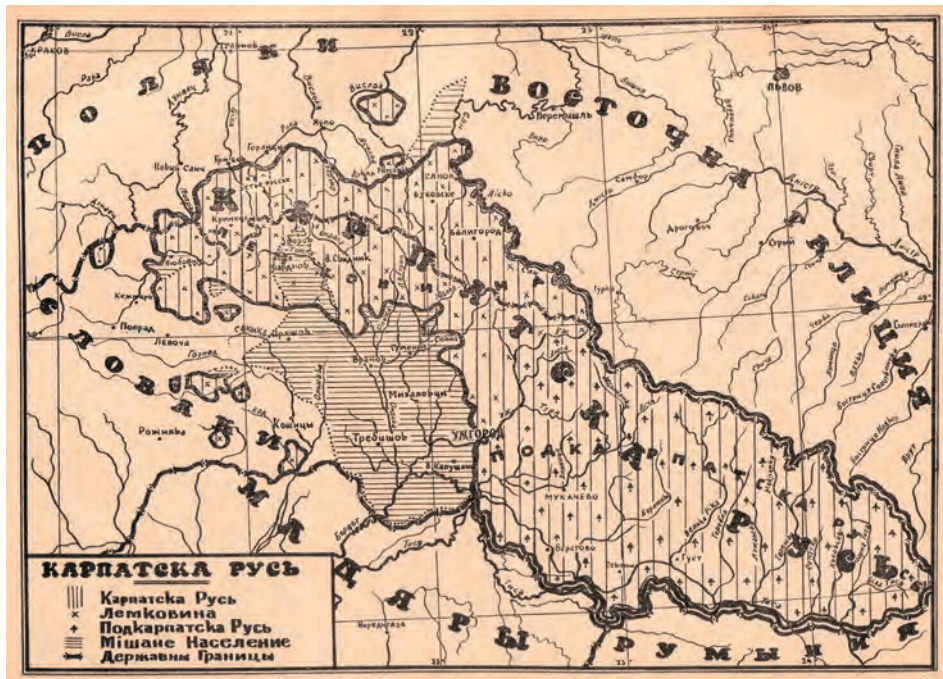

5. Мапа Карпатської Русі (1937)
Джерело: Лемко-Союз (Lemko Association)

получити сили, жеби перетирвати. По вибуху другої світової війни Лемко-Союз вернул до попередніх географічних аргументів Вислоцького, достосуваних до нової ситуації. Коли Німці з Світським Союзом поділили Польщу в 1939 р., нова границя тих двох держав проходила вздовж ріки Сан (згідні з тайним протоколом до пакту Ріббентроп–Молотов). Зато же Світський Союз твердил, же його кампанія мала на цілі освободжыня українських і білоруських селян, Вислоцькій мусіл одкликувати ся до географії, жеби выяснити, чом СССР не анексувал заразом і Лемковини:

А тымчасом до такого соединения стал найперше на пути географичный закон. З нашої території в Восточну Галичину ніт дорог. [...] И ясно, што абы наш край присоединити до СССР, то треба бы присоединити што найменше два разы столько польского населения в Западной Галичині [...]. То был бы уж империализм з нашої сторони, коли мы бы такой розвязки для себе требовали. [...]

Русска територія за Саном по етнографічному і географічному закону належит до Пряшев[с]кої Русі, там ведуть дороги по нашій власній території [...] через Ужгород в Подкарпатську Русь, із котрої ведуть дороги на Восток, в В. Галичину (Западну Україну) і в СССР («Будме Терпеливы» 1939, 2).

6. Мапа Карпатської Русі достосувана до газет і календарів (1937)
(першйраз в: «Без Лемков...» 1938, 2)

По тым, як в 1940 р. Світський Союз анектувал румунську Північну Буковину і Бесарабію, Карпатська Русь була концептуалізувана як єдина руска (т.е. східнослов'янська) територія, што остала поза світськом контролем: «[Карпатська Русь] творит [...] єдну географічну єдиницу, котра має бути об'єднана з Світським Союзом яко така єдиница» (Гу-нянка [1940], 18).

Коли ся уж ближыл кінець війни, Лемко-Союз ждал переконаний, же Карпатська Русь остане влучена до повоєнних границ Світського Союзу («Получили Отвіт» 1944, 2). В тракті світсько-польських неґоціяцій²⁰

²⁰ Сталін, Рузвельт і Черчіль добесідували ся о будучій світсько-польській границі вздож так званої лнії Курзона (лишаючи Лемковину в границях Польщи) на конференції в Тегерані

тото сподівання було піддане під сомнів. Хоц Лемко-Союз початково противил ся прийняттю маніфестів до великих держав з огляду на ризико для репутації ССРСР²¹, пізнійше прилучыл ся до америцкых віч Карпатурского Народного Комітету в 1945 р., котры мали «обьяснити американской публіки и представителям в Конгрессі правду о польской и словацкой границі» («Народне Віче...» 1945, 1).

Зрештом, сталіновскій Совітскій Союз анектувал лем Підкарпатську Русь (оддану в червци 1945 р.), а Лемковина остала лишена повоєнній Польщы і Чехословації. През деякій час Лемко-Союз дале уявлял собі будучу «автономн[у] Лемковск[у] область» («Первы Писма...» 1945, 2) або «штат в славянской федерації» («Наша Отповідь» 1945, 2), котры зрештом долучат ся до Совітского Союзу. Єднак зачате в 1944 р. примусове пересеління Лемків Польщы до Совітской України принесло конец вшиткым територіяльным стремлінням:

Мы привітствуєме добровольне переселение нашего народа из Лемковщины до Совітского Союза и мы благодарны Совітскому правительству за опіку над нашим народом. Но одночасно мы домагамеся охорони и для тых наших людей, котры из привязанности к родимым сторонам не хотят переселятися. Мы вірїме, што в будучности, при новой славянской політиці, дойде до тісного сближения всіх славянских держав, и тогда границы не будут грати великой ролі («Протокол...» 1946, 4).

* * *

Димитрій Вислоцкій і Лемко-Союз добивали ся своїх політычных ціли, конструуючы Лемковину як полуцену територію з осібным населіньом і політычным будучым. Тота ідея была утверджана поміщеныма в мапах і текстах ціловыма аргументами («географічном правдом»), котры ся одкликували до географії, етнографії і інфраструктуры. Публикації Лемко-Союзу были призначены так для Лемків, як і для інчых. Мапы

в листопаді–грудни 1943 р. (приватні) і на конференції в Ялті в лютым 1945 р. Границя была усталена порозумліньом медже Совітским Союзом і просовітским Тымчасовым Урядом Народовой Єдности в Польщы в серпни 1945 р. (см. Барабаш 2019, 69).

²¹ «Если мы в такий момент [...] заманифестуєме снова желание нашего народа, и його природне право, соединитися со своими единокровными братьями в Совітском Союзі, то ворожа Совітскому Союзу пропаганда выкорыстат то зараз для своих цілей» («Справа...» 1944, 2).

Лемковини і Карпатської Русі були безпосередньо протиставлені територіальним претензіям сусідніх народів (так званий *counter-mapping*, пор. Struck, Vavaj 2022). Означення окремих сел і міст служило за ефективний спосіб на влучення даної одиниці до ширшого народного проекту.

В 1918 р. Вислоцький сформував першу політичну декларацію в імені Лемковини. Безпосередньо ангажував ся в пробу з'єднання обох стран Карпат в єдній державі по кінці першої світової війни. Коли то ся не повело, Вислоцький нашол можливіст, штобы продолжати свою попередню роботу в Америці. Кілька років по тым політичны обставины і членство Лемко-Союзу склонили го гу тому, жебы зас пропагувати з'єднання Лемковини з Підкарпатском Русю, а тым самым остал першым выразным голосом за ідейом карпаторусиньского народу в його сучасных территориях. Лемки і Карпатскы Русины в розумліню Вислоцкого были частю шыршой руской народной території, незалежні од того, же докладны деталі ріжнили ся в залежности од змінюючих ся цілі руху. Хоц сучасны Лемки не поділяють його русофільских або совітофільских поглядів, то постерігають себе в границях векшого народу Карпатских Русинів (і на одворот). Просторова уява Дмитрия Вислоцкого жые дале.

Бібліографія

- Барабаш, Виталий В. 2019. «Советско-польская граница в дипломатической борьбе между СССР и польским эмигрантским правительством в период Второй мировой войны». *Белорусский исторический обзор*, ч. 1: 53–78.
- «Без Лемков Ніт Карпатской Руси». 1938. *Лемко* (Нью Йорк, Н.Й.) 11, ч. 95 (02.12.1938): 2.
- «Братья Лемкы!». 1911. *Лемко* (Львовъ) 1, ч. 1 (14.01.1911): 1–2.
- «Будме Терпеливы». 1939. *Лемко* (Юнкерс, Н.Й.) 12, ч. 83 (24.10.1939): 2.
- Вислоцький, Дмитрій Ф., ред. 1945. *Наша Книжка*, Юнкерс, Н.Й.: Лемко-Союз.
- «Всѣлякье». 1911. *Лемко* (Львовъ) 1, ч. 2 (28.01.1911): 3–4.
- Годинка, Антоній (Еденъ Сокрыницькый Сирохманъ). (1923) 2000. *Утцюзнина, газдуство и прошлостъ южнокарпатськихъ русинувъ*. Budapest. Передрук, Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke.
- Головацький, Яковъ Ѡ. 1877. *О народной одеждѣ и убранствѣ Русиновъ или Русскихъ въ Галичинѣ и сѣверо-восточной Венгрии*. Санкт-Петербургъ: Императорское Русское Географическое Общество.
- Горбаль, Богдан. 1998. «Дмитрий Вислоцький». В: *Лемківскій календар 1998*. Ред. Петро Трохановскій, 89–98. Крениця–Лігниця: Стоваришыня Лемків.
- Гунянка, Ваньо, ред. 1928. *Карпаторусскій Календаръ Лемко и Смѣхъ и Правда на 1929 годъ*, Нью Йоркъ–Пассайкъ–Филадельфія.

- Гунянка, Ваньо, ред. 1929. *Лемко и Смѣх и Правда. Календарь Ваня Гунянки на 1930 годъ*. New York–Cleveland–Philadelphia.
- [Гунянка, Ваньо, ред.] [1931]. *Карпаторусский Календарь Ваня Гунянки На 1932 Годъ*. Cleveland, OH: Lemko Publishing Co.
- Гунянка, Ваньо. 1932а. «Якъ Помочи Карпатской Руси?». *Лемко* (Кливландъ, О.) 5, ч. 16 (28.04.1932): 2.
- Гунянка, Ваньо. 1932б. «Якъ Помочи Карпатской Руси?». *Лемко* (Кливландъ, О.) 5, ч. 17 (12.05.1932): 2.
- [Гунянка, Ваньо, ред.] 1933а. *Карпаторусский Календар Ваня Гунянки на 1934*. Кливланд, О.: Лемко-Союз.
- Гунянка, Ваньо. 1933б. «Пропадать Граница». *Лемко* (Кливландъ, О.) 6, ч. 7 (23.02.1933): 2.
- Гунянка, Ваньо, ред. 1935. *Карпаторусский календар Лемко-Союза на 1936*. Кливланд, О.: Лемко-Союз.
- Гунянка, Ваньо, ред. [1940]. *Карпаторусский календар Лемко-Союза на 1941*. Йонкерс, Н.Й.: Лемко-Союз.
- «Дни Свободы на Лемковщинѣ». 1928. *Лемко* (Филадельфія, Па.) 1, ч. 10 (01.12.1928): 1.
- «Изъ Писемъ Читателей». 1928. *Лемко* (Филадельфія, Па.) 1, ч. 7 (01.09.1928): 2.
- «Мапа Карпатской Руси». 1937. *Лемко* (Нью Йорк, Н.Й.) 10, ч. 29 (09.04.1937): 2.
- «Мапа Нашого Краю». 1929. *Лемко* (Филадельфія, Па.) 2, ч. 7 (01.07.1929): 1.
- «Народне Віче в Юнкерс». 1945. *Карпатска Русь* (Юнкерс, Н.Й.) 18, ч. 20 (13.04.1945): 1.
- «Наша отповідь». 1945. *Карпатска Русь* (Юнкерс, Н.Й.) 18, ч. 51 (07.09.1945): 2.
- Орлевич, Ірина. 2022. «Розкол у середовищі русофілів і заснування Русської аграрної партії в 1927 році». *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, ч. 36: 69–93. <https://doi.org/10.33402/ukr.2022-36-69-93>.
- «Отъ Редакції». 1911. *Лемко* (Львовъ) 1, ч. 1 (14.01.1911): 1.
- «Первы Писма из Родного Краю». 1945. *Карпатска Русь* (Юнкерс, Н.Й.) 18, ч. 47 (24.08.1945): 2.
- «Получили Отвіт». 1944. *Карпатска Русь* (Юнкерс, Н.Й.) 17, ч. 3 (14.01.1944): 2.
- «Послі С'їзда». 1936. *Лемко* (Нью Йорк, Н.Й.) 9, ч. 72 (15.09.1936): 2.
- «Протокол засіданий 12-го головного с'їзда Л.С., отбывшогося 23–24 декабря, 1945, в Юнкерс, Н.Й.». 1946. *Карпатска Русь* (Юнкерс, Н.Й.) 19, ч. 8 (25.01.1946): 4.
- «Пряшевская Русь». 1929. *Лемко* (Филадельфія, Па.) 2, ч. 4 (01.04.1929): 1.
- «Справа Народного Конгресса». 1944. *Карпатска Русь* (Юнкерс, Н.Й.) 17, ч. 29 (14.04.1944): 2.
- Тороньскій, Алексій И. 1860. «Русины-Лемки». В: *Зоря Галицкая яко Альбумъ на годъ 1860*. Ред. Богданъ А. Дѣдицкій, 389–428. Львовъ: Институт Ставропигійскій.
- Хиялъ, Володимірь. 1871. «Свадебныи звичаи у Лемковъ». В: *Литературный сборникъ издаваемый Галицко-Русскою Матицею*, 4–29. Львовъ: Ставропигійскій Институт.
- «Чи Лемко-Союз Хоче „Отторгнути” Пряшевщину от Чехословакии». 1937. *Лемко* (Нью Йорк, Н.Й.) 10, ч. 96 (03.12.1937): 2.
- «Цѣли Газеты „Лемко”». 1928. *Лемко* (Филадельфія, Па.) 1, ч. 9 (01.11.1928): 1.
- Шкимба, Стефанъ. 1929. «Наша Мапа». *Лемко* (Филадельфія, Па.) 2, ч. 8 (01.08.1929): 4.

- Anderson, Benedict. 1999. *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. 2. вид. London–New York: Verso.
- Balogh, Péter. 2021. «The Concept of the Carpathian Basin: Its Evolution, Counternarratives, and Geopolitical Implications». *Journal of Historical Geography* 71: 51–62. <https://doi.org/10.1016/j.jhg.2020.12.003>.
- Beskid, Anthony, Sobin, Dimitry. 1919. *The Origin of the Lems, Slavs of Danubian Provenance. Memorandum to the Peace Conference Concerning Their National Claims*. Prešov: National Council of Carpathian Russian at Prešov.
- Górny, Maciej. 2017. *Kreślarze ojczyzn. Geografowie i granice międzywojennej Europy*. Warszawa: Instytut Historii PAN.
- Horbal, Bogdan. 2011. «Łemkowie na terenie Pierwszej Republiki Czechosłowackiej». *Річник Руской Бурсы* 6: 69–84.
- Kaya, Zeynep N. 2020. *Mapping Kurdistan. Territory, Self-Determination and Nationalism*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108629805>.
- Lawson, Konrad, Bavaj, Riccardo, Struck, Bernhard. 2021. *A Guide to Spatial History. Areas, Aspects, and Avenues of Research*. Edinburgh: Olsokhagen Publishing.
- Lewicki, Joseph. 1834. *Grammatik der Ruthenischen oder Kleinrussischen Sprache in Galizien*. Przemyśl: Gedruckt in der griech. kath. bishöflichen Buchdruckerey.
- Libera, Zbigniew. 2011. «The Borders of the Western Boyko Land». *Prace Etnograficzne* 39: 1–25.
- Magocsi, Paul R. 1978. *The Shaping of a National Identity. Subcarpathian Rus', 1848–1948*. Cambridge, MA–London: Harvard University Press.
- Magocsi, Paul R. 2004. *Our People. Carpatho-Rusyns and Their Descendants in North America*. Передм. Oscar Handlin, Michael Novak. 4. вид. Ontario: Multicultural History Society of Ontario.
- Magocsi, Paul R. 2015. *With Their Backs to the Mountains. A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns*. Budapest–New York: Central European University Press. <https://doi.org/10.1515/9789633861073>.
- Moklak, Jarosław. 2015. *Stary i Nowy Kraj. Publicystyka polityczna Wania Hunianki, Cleveland, Ohio, 1933*. Kraków: Historia Iagellonica.
- Moklak, Jarosław. 2016a. *Protokoły Zjazdów Łemko-Sojuzu, 1931–1935*. Kraków: Historia Iagellonica.
- Moklak, Jarosław. 2016b. *Protokoły Zjazdów Łemko-Sojuzu, 1936–1939*. Kraków: Historia Iagellonica.
- Pasieka, Agnieszka. 2021. «Making an Ethnic Group: Lemko-Rusyns and the Minority Question in the Second Polish Republic». *European History Quarterly* 51, ч. 3: 386–410. <https://doi.org/10.1177/02656914211027121>.
- Pol, Wincenty. 1851. *Rzut oka na północne stoki Karpat*. Kraków: Drukarnia Czasu.
- Storey, David. 2018. «Territory and territoriality». В: *Handbook on the Geographies of Regions and Territories*. Ред. Anssi Paasi, John Harrison, Martin Jones, 34–43. Cheltenham–Northampton: Edward Elgar. <https://doi.org/10.4337/9781785365805.00011>.
- Struck, Bernhard, Bavaj, Riccardo. 2022. «Maps». В: *Doing Spatial History*. Ред. Riccardo Bavaj, Konrad Lawson, Bernhard Struck, 39–55. London–New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429291739-3>.

- Švorc, Peter. 1997. «K otázke krajinskej hranice Podkarpatskej Rusi a Slovenska (1918–1923)». В: *Obyvatelstvo Karpatskej kotliny I*. Ред. Peter Kónya, René Matlovič, 215–240. Prešov: Universum.
- Udziela, Seweryn. 1889. «Rozsiedlenie się Łemków». *Wisła* 3, ч. 3: 654–660.
- Zięba, Andrzej A. 2018. «Między Rosją a Czechosłowacją: Ruś łemkowska w polityce międzynarodowej w dobie starań o podmiotowość polityczną, 1918–1921». *Річник Руської Бурсы* 14: 185–223. <https://doi.org/10.12797/RRB.14.2018.14.07>.